

8. Гіда Є.О. Юридичний механізм реалізації прав людини / Є.О. Гіда // Вісн. Луган. акад. внутр. справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ, 2005. – Вип. № 1. – С. 35–42.
9. Пабат О.В. Адміністративно-процесуальні гарантії прав та свобод громадян: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О.В. Пабат. – 2008. – 194 с.
10. Адміністративно-процедурний кодекс України: Проект закона України от 18.07.2008 № 2789 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF25H00I.html
11. Приходько, Х.В. Конституційний процес як самостійний вид юридичного процесу / Х.В. Приходько // Право України. – 2008. – № 6. – С. 29-34; Приходько Х.В. Конституційний процес: проблема класифікації та правового забезпечення в Україні / Х.В. Приходько // Право України. – 2009. – № 8. – С. 72-78.
12. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 13. – Ст. 65. В останній редакції від 03.08.2011 р.
13. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 23. – Ст. 118. В останній редакції від 11.06.2009 р.
14. Див.: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства юстиції України про офіційне тлумачення положень частини шостої статті 11 Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення та реєстрацію партійних організацій) від 16 жовтня 2007 р. № 9-рп/2007 // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 5. – С. 16-18.
15. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06 липня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, № 37. – Ст. 446. В останній редакції від 01.11.2011 р.
16. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 49. – Ст. 272. В останній редакції від 13.10.2010 р.

УДК 342.41.001

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ

Бровченко Н.В., аспірант

Запорізький національний університет

Стаття присвячена дослідженню проблем науково-теоретичної класифікації юридичних фактів у конституційному праві, здійсненню класифікації за різними критеріями, з урахуванням галузевої специфіки, та загальній характеристиці основних видів.

Ключові слова: юридичний факт, юридичний факт-дія, юридичний факт-подія, фактичний стан, фактичний склад, матеріальний юридичний факт, процесуальний юридичний факт, юридичний вчинок, юридичний акт.

Бровченко Н.В. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКОЙ КЛАССИФИКАЦИИ ЮРИДИЧЕСКИХ ФАКТОВ В КОНСТИТУЦИОННОМ ПРАВЕ / Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена исследованию проблем научно-теоретической классификации юридических фактов в конституционном праве, осуществлению классификации по различным критериям, с учетом отраслевой специфики, и общей характеристике основных видов.

Ключевые слова: юридический факт, юридический факт-действие, юридический факт-событие, фактическое состояние, фактический состав, материальный юридический факт, процессуальный юридический факт, юридический поступок, юридический акт.

Brovchenko N.V. CONCEPTUAL BASIS OF GENERAL-THEORETICAL CLASSIFICATION OF THE LEGAL FACTS IN A CONSTITUTIONAL LAW / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article is devoted to the research of problems of scientific-theoretical classification of the legal facts in a constitutional law, to realization of classification by various criteria, taking into account branch specificity, and to a general characteristic of principal types.

Key words: legal fact, legal fact-action, legal fact-event, actual condition, actual structure, material legal fact, remedial legal fact, legal act, the legal deed.

Юридичні факти є основною підставою виникнення та динаміки конституційних правовідносин, відіграють пріоритетну роль у механізмі конституційно-правового регулювання, а отже як і будь-яке явище правової дійсності, що має складний структурний характер, підлягають диференціації за різними ознаками. Проблема класифікації юридичних фактів у конституційному праві України має як теоретичне, так і практичне (праксеологічне) значення. У теоретичному аспекті класифікація юридичних фактів дозволяє забезпечити логічність та послідовність їх наукового дослідження. У практичній площині класифікація юридичних фактів дозволяє забезпечити науковий підхід до вибору найбільш оптимальних форм і методів конституційно-правового регулювання. Правильно здійснена класифікація, відображаючи закономірності розвитку юридичних фактів у конституційному праві України, розкриває глибинні зв'язки між досліджуваними об'єктами та допомагає орієнтуватись у найскладніших ситуаціях, а отже слугує основою для узагальнених висновків та прогнозів.

Отже, цілком зрозумілою є актуальність та необхідність здійснення класифікації юридичних фактів у конституційному праві України, оскільки це дозволить упорядкувати різноманітні уявлення про них, укласти їх у певну систему, яка, у свою чергу, допоможе в з'ясуванні їх сутності і форм прояву. Як зазначає І.І. Льюшихін, «...цінність класифікації визначається доктринальними потребами в полегшенні роботи з конкретним явищем, що має багатоаспектні форми прояву» [1, 131].

Метою статті є дослідження проблем науково-теоретичної класифікації юридичних фактів у конституційному праві України, здійснення класифікації за різними критеріями, з урахуванням галузевої специфіки, та загальна характеристика основних видів.

Успішне вирішення питання про класифікацію юридичних фактів у конституційному праві можливе лише за умови виявлення об'єктивних критеріїв, що слугуватимуть відправним пунктом класифікації. На сьогоднішній день, як у теорії права, так і в галузевих науках досить існує велика кількість класифікацій юридичних фактів, які відрізняються за критеріями класифікації, рівнем диференціації чи інтеграції та за відповідними ознаками, хоча кожна з них має свою цінність для теорії та практики державотворення. Серед вчених, які тим чи іншим чином займались дослідженням та проблемами класифікації юридичних фактів у теорії права та інших галузевих науках, можна назвати наступних: С.С. Алексєєв, Є.І. Аюєва, О.В. Баринів, Ю.В. Данилюк, І.М. Льюшихін, О.С. Іюффе, В.Б. Ісаков, Д.Б. Катков, С.Ф. Кечек'ян, А.М. Колодій, В.М. Корельський, Е.В. Корчіго, О.О. Красавчіков, В.В. Лазарєв, В.О. Лучін, О.В. Малько, М.М. Марченко, М.І. Матузов, А.Ю. Олійник, В.С. Основін, В.Д. Перевалов, І.М. Погребний, Ю.К. Толстой, В.Л. Федоренко, О.Ф. Фрицький, Р.Й. Халфіна, А.Ф. Черданцев, Л.С. Явич та інші.

Традиційно, класифікація юридичних фактів у різних галузях юридичної науки відбувається залежно від наявності чи відсутності зв'язків з волею суб'єкта певних правовідносин. Учені радянського періоду [2], сучасні вітчизняні [3] та зарубіжні вчені [4, 127] класифікують юридичні факти, насамперед, за «вольовим критерієм», поділяючи їх на юридичні події та юридичні дії. Деякі вчені доповнюють цю класифікацію і включають до неї як окремі групи фактичні стани [5, 78], фактичні склади [6], або і фактичні (правові) стани, і юридичні склади [7].

В юридичній літературі взагалі існує досить багато класифікацій і за іншими ознаками, а тому для ґрунтовного дослідження юридичних фактів у конституційному праві, вважаємо необхідним враховувати досвід попередніх дослідників вказаного правового феномена.

Так, у загальній теорії права В.М. Корельський та В.Д. Перевалов в основу класифікації юридичних фактів покладають два критерії: 1) за правовими наслідками (правоутворюючі, правозмінюючі, правоприпиняючі) та 2) за вольовою ознакою (події та дії) [8, 366-367]. А.Ф. Черданцев підтримує класифікацію попередніх вчених, доповнюючи її фактичним складом, який виділяє в окрему групу [9, 301-304]. В.В. Лазарєв, окрім вказаних критеріїв,

виділяє ще правові стани та юридичний склад [10, 130-132]. Інший вчений, С.Ф. Кечек'ян, взагалі заперечує виділення фактичного стану як юридичного факту, оскільки, на його думку, «...той чи інший стан входить до фактичного складу, передбаченого гіпотезою норми, і в цьому сенсі є «передумовою» правовідносин, але юридичним фактом, що обумовлює виникнення (зміну чи припинення) правовідношення, він не може бути» [11, 173]. Подібної ж точки зору дотримується і Р.Й. Халфіна [12, 287].

Отже, у сучасній юридичній науці спостерігається дискусійність питання про класифікацію юридичних фактів. Можна погодитись із більшістю вчених в тому, що в основу класифікації юридичних фактів слід покласти так званий «вольовий» критерій, за яким їх поділяти на події та дії, проте такий поділ не повністю відображає правову природу юридичних фактів, а цей критерій не може бути єдиною ознакою поділу і повинен супроводжуватись багатьма іншими, враховуючи специфіку галузі конституційного права та ґрунтовний сутнісний аналіз досліджуваного правового феномену.

Розглянуті класифікації здійснені переважно дослідниками загальної теорії держави і права та деяких інших галузевих наук, у конституційному ж праві окремого комплексного дослідження класифікації юридичних фактів майже не проводилось, і здебільшого це питання розглядається в контексті дослідження загальних проблем конституційного права як одного з елементів структури конституційно-правових відносин і спирається, переважно, на здобутки вчених загальної теорії права та інших галузей права.

Узагальнений масив наукової загальнотеоретичної думки, а також його концептуально-теоретичний та критичний аналіз певною мірою сприятиме класифікації юридичних фактів у конституційному праві України, слугуючи опорною базою для її здійснення з урахуванням позитивного та негативного досвіду попередніх дослідників.

Для здійснення класифікації юридичних фактів у конституційному праві пропонуємо покласти в основу поділу кілька паралельно існуючих критеріїв, які дозволять всебічно та ґрунтовно розкрити сутність, зміст та галузеву специфіку досліджуваної правової категорії.

Отже, юридичні факти в конституційному праві пропонуємо диференціювати: 1) за волевиявленням суб'єктів конституційно-правових відносин (події, дії); 2) за функціями, що здійснюють юридичні факти в механізмі конституційно-правового регулювання (правоутворюючі, правозмінюючі, правопризупиняючі, правовідновлюючі, правоприпиняючі); 3) за тривалістю існування (однократні (разові) та тривалі (обмеженої дії, необмеженої дії (фактичні стани)); 4) за змістовою наповненістю (одиничні (прості або одноелементні) та множинні (складні юридичні факти, фактичні склади та фактичні системи); 5) за ступенем визначеності в гіпотезі конституційно-правової норми (позитивно-визначені, негативно-визначені, невизначені (дефектні)); 6) за способом фіксації (формалізовані, неформалізовані); 7) за видами конституційно-правових відносин (матеріальні, процесуальні); 8) за сферою конституційно-правових відносин (виборчі, референдні, парламентські, у сфері місцевого самоврядування, національної безпеки та оборони, конституційної юстиції, правосуддя тощо).

За волевиявленням суб'єктів конституційно-правових відносин юридичні факти пропонуємо, приєднуючись до позиції більшості вчених, які займались означеною проблематикою, поділяти на: події та дії, відповідно одні не залежать від волі суб'єкта, а інші залежать.

Під юридичними подіями розуміються конкретні явища чи обставини об'єктивної реальної дійсності, які чітко визначені в гіпотезі правової норми і спричиняють виникнення чи динаміку конституційних правовідносин. До юридичних подій слід відносити стихійні лиха (пожежі, повені, землетруси), народження та смерть людини, хвороби, нещасні випадки, епідемії, епізоотії, строки, досягнення певного віку, екологічні катастрофи та ін., тобто ті явища, які не залежать від волевиявлення суб'єкта конституційних правовідносин. Хоча, як стверджує О.С. Іоффе [13, 121], власне події не могли б мати жодного правового значення, якщо б тим чи іншим чином не були пов'язані з поведінкою людей. Події визнаються юридичними фактами лише тією мірою, якою вони породжують необхідність у правовому регулюванні поведінки людей, які, чи то можуть попередити настання подій, чи то повинні прийняти породжувані ними наслідки. Так, наприклад, спливання часу не може спричинити настання певних правових наслідків, проте, якщо саме з ним гіпотеза конституційно-правової норми пов'яже їх настання, тоді вони набувають якості юридичного факту-події. Наприклад, у відповідності до ст.п.4 ч.2

ст.126 Конституції України суддя звільняється з посади з досягненням шістдесятип'ятирічного віку. Тобто для конкретного суб'єкта конституційно-правових відносин (судді) ця подія (оскільки не залежить від волевиявлення) має стати причиною настання правоприпиняючих правовідносин (звільнення з посади).

На відміну від юридичних подій юридичні дії – це конкретні явища чи обставини суб'єктивної реальної дійсності, що прямо залежать від волі і свідомості людей, які чітко визначені в гіпотезі правової норми і спричиняють виникнення чи динаміку конституційних правовідносин.

Юридичні дії є досить складним правовим явищем, яке потребує більш поглибленої диференціації за різними критеріями: 1) за мірою належної поведінки суб'єкта конституційних правовідносин (правомірні та неправомірні); 2) за ціллю вольової спрямованості суб'єкта конституційних правовідносин (юридичні акти та юридичні вчинки).

Зазначимо, що в конституційному праві України факти-дії займають більш пріоритетне місце порівняно із фактами-подіями. Так, до фактів-дій можна віднести обрання Президента, народних депутатів, сільських, селищних, міських голів, депутатів сільських, селищних, міських рад, голосування, прийняття законів, рішення Конституційного Суду України, рішення всеукраїнського та місцевих референдумів та багато інших. Специфіка юридичних фактів-дій саме в галузі конституційного права України полягає в тому, що суб'єктами, від волевиявлення яких залежить динаміка конституційних правовідносин, можуть виступати як окремі фізичні та юридичні особи, так і народ, нація, населення Автономної Республіки Крим, територіальні громади, органи державної влади та місцевого самоврядування тощо.

Акцентуємо увагу на тому, що класифікація за вольовим критерієм є певною мірою умовною, оскільки досить часто події одночасно можуть бути і діями, наприклад, смерть людини може бути наслідком хвороби чи нещасного випадку, тобто не залежить від волі суб'єкта, а може бути і наслідком вбивства, тобто результатом протиправної дії певної особи. З розвитком науково-технічного прогресу навіть такі, начебто природні явища, як повені, екологічні катастрофи, епідемії, пожежі, теж можуть бути результатом певної діяльності людини. Також варто зазначити, що досить часто події є лише елементом фактичного складу і для настання правових наслідків необхідним є не тільки настання події, а й закріплення її у певному акті відповідним суб'єктом конституційно-правових відносин. Так, наприклад, у п.21 ст.106 Конституції України закріплено, що Президент приймає в разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, тобто лише після прийняття такого рішення (дії) настають правові наслідки таких подій, як пожежі, повені, епідемії, епізоотії та ін., які полягають в обмеженні деяких конституційних прав і свобод людини і громадянина.

За функціями, що здійснюють юридичні факти в механізмі конституційно-правового регулювання їх можна поділяти на: правоутворюючі, правозмінюючі, привопризупиняючі, правовідновлюючі та правоприпиняючі.

Хоча в літературі зустрічається й інша думка, так О.В. Баринов [14, 71] вважає, що такий поділ юридичних фактів певною мірою є умовним, оскільки в різних ситуаціях одні й ті самі юридичні факти можуть виступати як у ролі правоутворюючих, так і в ролі правозмінюючих чи правоприпиняючих.

Подібної позиції дотримується і М.О. Рожкова [15, 58], яка вказує, що чіткого і остаточного розподілу юридичних фактів за вказаним критерієм здійснити неможливо, а отже таке групування не може слугувати засобом систематизації, яким є будь-яка класифікація.

Дійсно, одні й ті самі юридичні факти можуть призводити до різних правових наслідків, так, наприклад, у ст.90 Конституції України зазначається, що повноваження Верховної ради України припиняються в день відкриття першого засідання Верховної Ради нового скликання, тобто такий факт, як перше засідання Верховної Ради, є одночасно правоприпиняючим для ВРУ попереднього скликання і правоутворюючим для ВРУ нового скликання.

Проте неможливість чіткого і остаточного розподілу не може слугувати підставою для відмови в здійсненні класифікації, адже, якщо виходити з такої позиції, то не варто диференціювати юридичні факти навіть за галузевою ознакою, оскільки один і той самий юридичний факт, може бути підставою виникнення чи динаміки правовідносин у різних галузях права,

наприклад, факт досягнення особою 18-річного віку може мати наступні правові наслідки: отримання особою права голосу на виборах та референдумах, а також набуття права приватної власності, укладення шлюбу, права управління транспортним засобом тощо.

Взагалі вважаємо, що умовність присутня в будь-якій класифікації, адже правові явища не можуть існувати і виконувати відповідне призначення в «чистому» вигляді, усі вони є взаємоумовленими і взаємопроникаючими.

Так, правоутворюючими слід вважати явища та обставини реальної дійсності, які спричиняють виникнення конституційно-правових відносин, наприклад, народження, складання присяги народним депутатом України, указ Президента про призначення судді, оприлюднення Закону тощо.

До правозмінюючих фактів відносять явища та обставини реальної дійсності, які певним чином змінюють існуючі правовідносини, не припиняючи їх. Наприклад, факт прийняття рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року №20-рп2010 у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) [16] спричинив правові наслідки, які полягають у зміні компетенції багатьох органів державної влади, зокрема, Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та ін.

Сутність правоприпиняючих юридичних фактів полягає в тому, що певна обставина чи явище спричиняють тимчасову неможливість настання правових наслідків, передбачених гіпотезою правової норми внаслідок втрати одним із суб'єктів конституційного правовідношення відповідних якостей. Так, у разі прийняття Указу Президента про введення надзвичайного стану на певний період можуть запроваджуватись заходи, які суттєво обмежують права і свободи людини і громадянина (ст.64 Конституції України), наприклад, встановлення особливого режиму в'їзду або виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, де вводиться надзвичайний стан, обмеження руху транспортних засобів та їх огляд, заборона страйків тощо.

Після прийняття рішення про закінчення дії режиму надзвичайного стану всі права людини і громадянина відновлюються, тобто тут вже наявним є правовідновлюючий факт, який полягає в наявності явищ чи обставин, які свідчать про можливість та необхідність продовження призупиненого правовідношення.

Правоприпиняючі юридичні факти полягають у тому, що обставини чи явища реальної дійсності породжують припинення конституційних правовідносин. Наприклад, відповідно до п.8 ч.1 ст.106 повноваження Верховної Ради України припиняються Президентом України в разі, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатись тощо.

За тривалістю існування юридичні факти в конституційному праві слід поділяти на: однократні (разові) та тривалі (обмеженої дії, необмеженої дії (фактичні стани)). У реальній дійсності обставини та явища можуть спричинити настання правових наслідків однократно (разово), наприклад, прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінетові Міністрів України має наслідком його відставку у відповідності до ч.4 ст.115 Конституції України.

Деякі факти спричиняють настання правових наслідків обмежених проміжок часу, тривалість якого чітко визначена в гіпотезі конституційно-правової норми, наприклад, депутати сільських, селищних, міських рад обираються строком на п'ять років (ст.141 Конституції України), суддя Конституційного Суду України призначається на дев'ять років (ст.148 Конституції України, Генеральний прокурор на п'ять років (ст.122) та інші.

Окремої уваги в запропонованій класифікації заслуговують факти, дія яких не обмежується часовими рамками та протягом досить тривалого часу існування вони безперервно чи періодично породжують певні правові наслідки – це так звані фактичні стани, до них можна віднести громадянство, надзвичайний стан, членство в політичній партії чи громадській організації, діяльність громадянина на посаді судді безстроково, перебування на службі в органах державної влади та місцевого самоврядування тощо.

Питання про фактичний стан є досить дискусійним у юридичній літературі. Як вже зазначалось, деякі вчені вважають, що власне стан взагалі не може розглядатись як вид юридичного факту [17], інші вчені вважають, що фактичні стани слід виділяти в окрему групу [18], існує також думка про виділення правових станів у рамках критерію класифікації за змістом [19, 32-34] або за вольовим критерієм [20, 167], де їм виділяється окреме місце поряд із подіями та діями.

Така різниця в поглядах вчених, насамперед, пов'язана з тим, що не всі автори вважають фактичний стан самостійною підставою динаміки правовідносин, не заперечуючи при цьому, що він є основною ознакою юридичного факту.

Вважаємо, що фактичні стани мають дуалістичну правову природу і можуть бути як самостійним юридичним фактом, так і елементом фактичного складу. Наприклад, введення на певній території надзвичайного стану є фактом, який викликає самостійні правові наслідки, які полягають у певному обмеженні деяких прав і свобод людини і громадянина. На відміну від попереднього прикладу, стан громадянства, переважно, є одним з елементів фактичного складу, тобто для настання правових наслідків йому одночасно необхідна наявність сукупності інших фактів (для обрання на пост Президента кандидату необхідно, окрім громадянства, ще досягти 35-річного віку, проживати в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років, володіти державною мовою).

За наступним критерієм класифікації, а саме змістовою наповненістю юридичні факти в конституційному праві пропонується поділяти на одиничні (прості або одноелементні) та множинні (складні юридичні факти, фактичні склади та фактичні системи). Такий поділ обумовлюється тим, що для виникнення чи динаміки правовідносин гіпотеза конституційно-правової норми вимагає наявності як одного, так і сукупності юридичних фактів. Варто зазначити, що в конституційному праві України одиничні юридичні факти є не досить поширеним явищем, а більшість правових наслідків пов'язується із складними юридичними фактами чи наявністю фактичного складу.

Отже, одиничні юридичні факти – одиничні явища чи обставини реальної дійсності з якими конституційно-правова норма пов'язує настання відповідних правових наслідків. До таких фактів у конституційному праві можна віднести: Укази Президента України про скасування актів Кабінету Міністрів України та актів Ради Міністрів Автономної Республіки Крим (ст.106 Конституції України) або розпорядження Президента про звільнення голів місцевих державних адміністрацій (ст.118) та ін. Тобто, цілком зрозуміло, що для настання правових наслідків необхідною є наявність одного факту, їх ще називають прості чи одноелементні.

Досить дискусійним в юридичній літературі є питання про розмежування понять «складний юридичний факт» та «фактичний склад», оскільки і в першому і в другому випадку для настання правових наслідків необхідною є сукупність елементів, тому інколи їх ототожнюють за змістом. Проте, вважаємо, що слід проводити чітке розмежування вказаних правових категорій на тій підставі, що складний юридичний факт містить у собі елементи більше (ніж один), які можна визначити як підстави, передумови виникнення юридичного факту на відміну від фактичного складу, в якому містяться як відносно відокремлені юридичні факти (в тому числі і складні юридичні факти), які можуть у деяких випадках виступати і самостійними юридичними фактами, спричиняючи відповідні правові наслідки, так і фактичні підстави.

Для більш наглядного розуміння наведемо приклад складного юридичного факту, так, для отримання громадянства України та його підтвердження, наприклад, у порядку філіації (за народженням) необхідними є наступні факти: 1) народження; 2) акт відповідного органу державної влади (паспорт, проїзний документ дитини тощо). Тобто, жоден з цих елементів не може мати самостійних правових наслідків, які вони породжують лише у своїй сукупності.

Наведемо приклад фактичного складу для розуміння його відмінності від складного юридичного факту. Для того, щоб отримати право бути призначеним на посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, необхідно: 1) мати громадянство України, 2) досягти 40 років; 3) володіти державною мовою; 4) мати досвід правозахисної діяльності; 5) протягом останніх п'яти років проживати в Україні [21]. Тобто, ми бачимо, що в даному фактичному складі наявні як прості (досягнення 40 років), так і складні юридичні факти

(громадянство), які за певних обставин можуть виступати як самостійні юридичні факти, та, навіть, фактичні обставини (володіння державною мовою).

Окремо слід виділити фактичні системи, які становлять сукупність простих і складних юридичних фактів та фактичних складів для настання відповідних правових наслідків, наприклад, для того, щоб особа отримала можливість здійснювати діяльність на посту Президента, тобто настали правовідносини в сфері здійснення та організації державної влади Президентом України, необхідною є наявність не просто сукупності юридичних фактів чи фактичних складів, а цілої складної фактичної системи.

Перш ніж перейти до характеристики юридичних фактів за наступним критерієм слід зазначити, що традиційно, як вже неодноразово вказувалось, переважна більшість юридичних фактів у конституційному праві є явищем чи обставиною реальної дійсності, яка, будучи передбаченою в гіпотезі конституційно-правової норми, спричиняє настання правових наслідків, проте інколи саме із відсутністю певної обставини чи явища пов'язується настання правових наслідків. Вказане явище не можна залишити поза увагою при класифікації юридичних фактів, а тому пропонуємо класифікувати юридичні факти за ступенем визначеності в гіпотезі конституційно-правової норми і поділяти їх на: позитивно-визначені, негативно-визначені та невизначені (дефектні).

Обґрунтовуючи доцільність класифікації за вказаним критерієм, зазначимо, що до позитивно-визначених юридичних фактів слід відносити явища та обставини реальної дійсності, з наявністю яких у гіпотезі конституційно-правової норми пов'язується виникнення чи динаміка конституційних правовідносин, наприклад, у відповідності до ст.108 Конституції України повноваження Президента припиняються в разі: 1) відставки; 2) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 3) усунення з поста в порядку імпічменту; 4) смерті. Тобто, саме наявність будь-якої із визначених обставин має наслідком припинення повноважень Президента України.

До негативно-визначених юридичних фактів слід відносити явища та обставини, з відсутністю яких гіпотеза конституційно-правової норми пов'язує виникнення, зміну чи припинення конституційних правовідносин. Так, наприклад, у ст.9 Закону України «Про громадянство України» [22] однією з умов прийняття осіб без громадянства до громадянства України є подання декларації про відсутність іноземного громадянства, тобто ця декларація і буде фактом, що засвідчує відсутність (іноземного громадянства) обставини, з якою конституційно-правова норма пов'язує настання правових наслідків (набуття громадянства України).

Вважаємо, що поділ за наявністю чи відсутністю обставини не повністю розкриватиме зміст класифікації юридичних фактів за ступенем визначеності в гіпотезі конституційно-правової норми. У реальній дійсності відбуваються такі ситуації, коли існують реальні обставини, які, навіть не будучи передбаченими гіпотезою конституційно-правової норми, викликають настання правових наслідків і рух правовідносин. Такі факти пропонуємо визначати як невизначені або дефектні.

Також у конституційному праві юридичні факти можна класифікувати за способом фіксації і поділяти на формалізовані та неформалізовані. Переважна більшість конкретних життєвих обставин чи явищ у конституційному праві досить часто спричиняють настання правових наслідків лише у випадку їх належного оформлення та фіксування, у відповідності до передбаченого в законодавстві вигляду, і саме такі юридичні факти пропонуємо визначати як формалізовані. До них можна віднести: акти органів державної влади (Закони, постанови, укази, розпорядження, резолюції, декларації тощо) та місцевого самоврядування (рішення місцевої ради чи її виконавчого комітету, розпорядження сільського, селищного, міського голови, статут територіальної громади та ін.); судові рішення, рішення всеукраїнського та місцевих референдумів та ін.

Проте не всі явища та обставини повинні бути належним чином оформлені та зафіксовані адже інколи достатньо і усної заяви для настання правових наслідків, наприклад, відставка Президента України набуває чинності з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України (ст.109). Такі юридичні факти пропонуємо визначати як неформалізовані.

Класифікація юридичних фактів за видами конституційно-правових відносин на матеріальні та процесуальні, обумовлюється предметом правового регулювання сучасного конституційного

права, до якого вітчизняні дослідники [23] відносять не лише матеріальні, а й процесуальні правовідносини, а отже і юридичні факти, які викликають виникнення, зміну чи припинення вказаних правовідносин слід поділяти на матеріальні юридичні факти та процесуальні юридичні факти.

У процесі здійснення класифікації юридичних фактів в конституційному праві України, вважаємо необхідним диференціювати їх за сферою конституційно-правових відносин на: виборчі, референдні, у сфері організації та здійснення державної влади, місцевого самоврядування, прав і свобод людини і громадянина, національної безпеки та оборони, конституційної юстиції, правосуддя на ін. Такий поділ обумовлюється специфікою галузі конституційного права, адже вона регулює досить велике коло найважливіших суспільних відносин, які виступають складовою предмета конституційно-правового регулювання, а тому слід здійснювати поділ і юридичних фактів, які спричиняють виникнення, зміну чи припинення конституційних правовідносин у різних сферах, враховуючи специфіку кожної з них.

Підсумовуючи зазначимо, що наведена класифікація юридичних фактів сприятиме більш повному розкриттю та з'ясуванню сутності та змісту досліджуваної правової категорії, враховуючи галузеву специфіку конституційного права. Запропонована класифікація юридичних фактів у конституційному праві не є універсальною, оскільки в її основу покладено кілька паралельно існуючих класифікацій за різними критеріями, що дозволяє, з одного боку, говорити про її комплексний, а з іншого, – про незавершений характер, оскільки вказані критерії не є вичерпними і в процесі розвитку теорії конституційного права та практики державотворення можливою є подальша диференціація за іншими критеріями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильюшихин И.Н. Понятие и признаки налогового правоотношения / И.Н. Ильюшихин // Правоведение. – 2000. – № 2. – С. 127–145.
2. Основин В.С. Советские государственно-правовые отношения / В.С. Основин. – М.: Юридическая литература, 1965. – 166 с. – С. 26; Аюева Е.И. Некоторые аспекты юридического факта / Е.И. Аюева // Правоведение. – 1985. – № 4. – С. 70.
3. Колодій А.М. Права і свободи людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336 с. – С. 239; Теорія держави і права. Академічний курс / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с. – С. 447.
4. Лучин В.О. Конституция Российской Федерации. Проблемы реализации / В.О. Лучин. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 687 с.
5. Погребной И.М. Теория права / И.М. Погребной. – Харьков: Основа, 2003. – 128 с.
6. Теория государства и права / Под ред. М.Н. Марченко. – М.: Зерцало, 2004. – 800 с. – С. 710; Общая теория права / Под ред. А.С. Пиголкина. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1996. – 384 с. – С. 245–248. Катков Д.Б., Корчиго Е.В. Конституционное право России / Отв. Ред. Ю.А. Веденеев. – М.: Юриспруденция, 1999. – 241 с. – С. 13–14.
7. Толстой Ю.К. К теории правоотношения / Ю.К. Толстой. – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1959. – 88 с. – С. 13–16; Теория государства и права / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М.: Юрист, 2001. – 776 с. – С. 293.
8. Теория государства и права / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова. – М.: НОРМА, 2002. – 616 с.
9. Черданцев А.Ф. Теория государства и права / А.Ф. Черданцев. – М.: Юрайт, 2000. – 432 с. (С. 301–304).
10. Общая теория права и государства / Под ред. В.В. Лазарева. – М.: Юрист, 2001. – 520 с. (С.130–132).
11. Кечекьян С.Ф. Правоотношения в социалистическом обществе / С.Ф. Кечекьян. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1958. – 185 с. (С. 173).

12. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении / Р.О. Халфина. – М.: Юридическая литература, 1974. – 345 с. (С. 287).
13. Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву / О.С. Иоффе. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1949. – 144 с.
14. Баринов О.В. Классификация юридических фактов и их значение в трудовом праве / О.В. Баринов // Вестник Ленинградского государственного университета. Серия «Экономика, философия, право». – 1978. – № 23. – Вип.4. – С. 71.
15. Рожкова М.А. Юридические факты гражданского и процессуального права: соглашения о защите прав и процессуальные соглашения / М.А. Рожкова. – М.: Статут, 2009. – 332 с.
16. У справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України від 8 грудня 2004 року N 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України): Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року №20-рп/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua>.
17. Кечекьян С.Ф. Правоотношения в социалистическом обществе / С.Ф. Кечекьян. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1958. – 185 с. – С. 173; Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении / Р.О. Халфина. – М.: Юридическая литература, 1974. – 345 с. – С. 287.
18. Погребной И.М. Теория права / И.М. Погребной. – Харьков: Основа, 2003. – 128 с. – С. 78; Толстой Ю.К. К теории правоотношения / Ю.К. Толстой. – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1959. – 88 с. – С.13–16; Теория государства и права / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М.: Юристъ, 2001. – 776 с. – С. 293.
19. Фрицький О.Ф. Конституційне право України / О.Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.
20. Явич Л.С. Право и социализм / Л.С. Явич. – М.: Юридическая литература, 1982. – С. 167.
21. Про уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
22. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
23. Федоренко В.Л. Система конституційного права України: теоретико-методологічні аспекти / В.Л. Федоренко. – К.: Ліра-К, 2009. – 580 с. – С. 479; Данилюк Ю.В. Теоретичні засади конституційних правовідносин в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Юрій Васильович Данилюк. – Київ, 2009. – 203 с.

УДК 342.72/.73

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ОСОБИСТИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ушакова М.О., аспірант

Запорізький національний університет

У статті наголошено на відсутності єдиної точки зору з приводу визначення поняття особистих прав людини, проаналізовано наведені науковцями поняття даної групи прав.
Ключові слова: особисті права, громадянські права, фізичні права, свобода.

Ушакова М.О. ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ЛИЧНЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ / Запорожский национальный университет, Украина